

א. ד. גורדון ו"תלמידיו"

מאת

מיכאל איש-שלום

א. ד. גורדון לא היה מעולם בבחינת אידיאל בשבילנו. פינסקר ובן-יהודה, הרצל ונורדוי היו לנו מורי-הדרך ולאורם נלך גם בדורות הבאים: הציוניות שלהם היא לנו המגשמת את חלום-המלכות של ישראל. ואף-על-פי-כן רגש של כבוד ואף רגש של הערצה, היה לנו – ויש לנו גם עתה – לאותו זקן-צעיר, שחלם על עם-ישראל כעל עם עובד ויוצר בארצו. גם אלה, שאינם נמנים בין החסידים של "דת-העבודה", אי-אפשר היה להם שלא לראות באד"ג יהודי-אדם גדול ונערץ.

ואולם אד"ג, הוא ותורתו עמו, נעשו פלסתר בידי אותם החוגים, שקוראים לעצמם "תלמידיו" וממשיכי-מלחמתו, בו בזמן שלאמתו של דבר אינם אלא מתכחשים אליו ולתורתו. שהרי כבר עתה, כשמלאו רק י"א שנה לפטירתו, הקופת-ימים קצרה כ"כ, יש שאתה מזדעזע למקרא הדברים, שנכתבים עליו. מתוך דברי-הערכה שונים של "תלמידיו", כביכול, יש ללמוד, שאד"ג האמתי לא היה במציאות כלל וכלל, אלא היה איזה אד"ג אחר, שחלם על יצירת חברה חדשה בארץ-ישראל ולא עם עברי! מצד אחד, והיה מגן על הערבים "המנושלים", מצד שני, או במלים אחרות: חבר במפלגת פוע"צ או השוה"צ, שהוא בעת ובעונה אחת גם חבר ל-ברית-שלום"...

השורות הבאות, שאינן אלא קוים אחדים מאישיותו ותמצית מכמה דעותיו, תטפחנה – כך אני מקוה – על פני כל הזיוף, בכוונה ושלא בכוונה, שנזדייפו דעותיו של א. ד. גורדון.

א. הציוני

אד"ג ראה ברעיון הלאומי-הציוני את האידיאל היחיד, שצריך למלא את הויתנו. זולתו אין מקום לשום אידיאל בעולמנו. אם לא לאומיות מלאה וגמורה עד כמה שהנפש מגעת, מוטב שתבוא התבוללות גמורה מן הקצה אל הקצה; אם האידיאל הלאומי אינו הנעלה באידיאלים, אשר על פניו (מסניו)

יסוגו כל שאר האידיאלים המפלגתיים והבלתי-מפלגתיים ואשר יחייב אותנו להתמכר לו בגוף ונפש-כי אז מוטב שיֵעשה קץ לדבר פעם אחת ונוח לנו שנתערב בין העמים אשר בתוכם אנו מפוזרים ומפורדים¹. וההתקשטות באידיאלים אחרים, שאינם שייכים לתקומתנו, אינם באים אלא משום שאין ברצוננו לעבוד לטובת אומתנו: "ההכרזה על 'אנושיות', אומר אד"ג, אינה משמשת אלא אמת לא להמנע מלעבוד לטובת עמנו"².

והעבודה לטובת האומה ולתחיתה השלמה ולתקומתה המוחלטת. עבודה כזו נעשית רק מתוך קנאות, כי בעבודה לאומית אין מקום לפשרות וויתורים. הפשרנות והוויתורים מאפשרים, אמנם, לאדם לחיות חיים נוחים וטובים, אבל יצירה לא תתואר על ידם. "מסופקני אם יצר אדם מעולם יצירה כל שהיא במדת הפשרנות"³. וכבר בסוף ימיו הרגיש אד"ג, שבדורנו לועגים לבני-אדם, שאינם מתחשבים עם המציאות ומורדים בה, קוראים להם "בעלי-האוטופיה", שהרי כל "הדעות" והאידיאלים אינם אלא פרוזות, אין להם מקום במלחמת-הקיום ונטולי-מציאות הם. וכלפי דבורים כאלה הוא מתריס ואומר: "אך אל נא תשכח, כי הציוניות כולה היא דבר בלתי אפשרי. ולא רק הציוניות אלא כל תנועה של חופש היא בראשיתה אוטופיה". והוא נותן לנו דוגמה מדברי-ימי-ישראל, מתקופת הזוהר של החשמונאים. אוי ואבוי היה לנו אילו היו החשמונאים מחשבי-חשבונות! אילו היה הדבר כך, לא היה נשאר ניר וזכר לבית ישראל. האסון הגדול ביותר שלנו הוא, שהאידיאליסטים שבתוכנו הם "יותר מדי ריאליסטים, פקחים הם יותר מדי" — — — אין אצלנו אמונה נלהבה, אין בנו השאיפה הכבירה, שמביאה לידי מסירות נפש". והוא רואה מה שראו כבר אחרים, שקיום האומה העברית היא בניגוד לכל החוקים ההיסטוריים, שלפיהם היינו צריכים כבר מזמן לעבור מן העולם; אבל בזה דוקה, שאף פעם לא שמנו לב לחוקים האלה, חבוי סוד קיומנו הלאומי. ועל-כן גם עתה אין לנו להתחשב עם "המציאות", עם "התנאים", עם "האפשרויות". לא! יש לשאוף ל"הבלתי-אפשרי". נגד "המציאות" ולמרות "התנאים" אנו צריכים להמשיך את קיומנו. וכסמל להשאיפה אל "הבלתי-אפשרי" הוא רואה את יוצר הציוניות המדינית, את הרצל. אותו אנו צריכים לקחת לנו כסמל במלחמתנו לשם שחרור-האומה: "המנהיג הגדול שלנו המנוח היה לנו למופת, איך צריך לעשות בניגוד לכל. הוא עבד נגד כל המספרים, נגד כל האפשרויות"⁴ — — —

הרצל היה לאד"ג הסמל, כי לא ציוני-סוציאליסטן ולא סוציאליסטן-ציוני היה אד"ג, אלא — ציוני.

(1) כתביו, כרך ב'—מכתבים מא"י, עמ' 266. (2) שם, עמ' 240 (3) כרך ב', לבירור רעיונו מ"סודו, עמ' 144. (4) כרך ב', מכתבים מא"י, עמ' 225-226.

ב. האנטי-סוציאליסטן

בזמנו של אד"ג היה עוד, אמנם, הרעיון הלאומי ולא הרעיון הסוציאליסטי נר לנתיבותיו של "הפועל הצעיר". אולם כבר אז התחילו מנשבות רוחות חדשות, ששאפו לאיחוד של מפלגות-העבודה בארץ, ולהתקרבות ל"אינטרנאציונאל". תנועה חדשה זו היתה עוד בכתוליה. בעצם עדיין לא היתה זו תנועה, אלא רק כעין השמעת קולות שונים מן המחנות שבמפלגות-העבודה. אולם אד"ג כבר ראה אז, לאן תוליך דרך זו ומה כרוך בסופה. והוא מתחיל במלחמה בדעות הללו, בכוונה לעקור את הרע מראשיתו, קודם שיפנה שרשים במחנה-הפועלים. וכאן מחבלט לפנינו אד"ג כלוחם אמיץ בסוציאליסמוס כשהוא לעצמו. קודם כל, רואה הוא בסוציאליזם כשהיא לעצמה אסון לעולם: דרכה הביאה חורבן לאנושיות; ועל-כן שואל הוא: "האמנם נתן לו (לסוציאליסמוס) ללכת באותה הדרך האירופית, שהביאה חורבן על כל האנושיות? או נשאף להעמידו על התורה הסוציאליזית, על מלחמת-המעמדות עם ההכרה המעמדית וכל יתר המצוות המעמדיות התלויות בה?"¹. זה – ראשית. ושנית: כיצד אפשר למגן שני אידיאלים סותרים ומתנגדים, כלאומיות והסוציאליזם, בגוף חברותי אחד?

ולשם כך יש לנו לראות, כיצד הבין אד"ג את תפקידו של הפועל העברי בבנינה של ארץ-ישראל. הוא מתעכב על זה בכמה מקומות, וברצוני להביא כאן רק דוגמאות אחדות. במאמרו "לחברי ברוח המנוצחים"² הוא אומר: "יש לנו מצד אחד, "פועלי-ציון" והנגררים אחריהם, העומדים על בסיס הסוציאליזם עם הלאומיות, ומצד שני – אנשים העומדים על בסיס הלאומיות בלבד. הבסיס המשותף הוא, איפוא, הלאומיות. הן גם פועלי-ציון מודים, או אינם כופרים, בלאומיות. ברור, כי להתאחד התאחדות אמתית, התאחדות שאינה עומדת על פוליטיקה, אפשר רק על בסיס הלאומיות. זוהי הדרך הישרה, הדרך של שאיפתנו היסודית ושל עבודתנו המשותפת לכולנו. הרי לשם תחית האומה ותחית עצמנו באנו הנה כולנו. לשם הסוציאליזם בא הנה ותורתו בידו מיעוט קטן. והנה באים אנשים ומציעים לנו תכנית, אשר סעיפה הראשון, המלים הראשונות, היסוד לכל הבנין הוא: "תכנית העבודה בא"י היא ענף תנועת העבודה הסוציאליזית בעולם". מה זאת? האם אין זה אומר, כי פה מעמידים את כל עבודתנו בא"י בעיקר על הסוציאליזם, והלאומיות אינה אלא סעיף שני לה? וגם על האמת אין רחמים בדין זה, שהרי האמת היא, כי תנועת העבודה בא"י אינה כלל וכלל ענף תנועת העבודה הסוציאליזית, הרוב הגדול של העובדים בא הנה, כאמור, לא לשם הסוציאליזם כלל. ומה עונה על זה התכנית? היא תוך כדי דבור, אחרי בארה באריכות

(1) כרך ב', לבירור תפקידו של המשביר, עמ' 17. (2) כרך ה', עמ' 238-239.

את הגאולה והישועה שבסוציאליות. מוסיפה בלשונה הרשמית בתור סעיף שני: "תנועת העבודה בא"י היא ענף התנועה הציונית בעם העברי השואפת לגאולת עם ישראל מן הגלות" – כאילו אין כאן נגוד או סתירה כלל! פשוטו כפשוטו: "התנ"כ והברית החדשה בכריכה אחת – האם אין זה דבר אחד?" – בכוונה הבאתי כאן את כל דבריו של אד"ג על תפקידה ועל שליחותה ההיסטורית של תנועת-העבודה בארץ-ישראל. אולם לא רק לאחר פטירתו, אלא עוד בחייו התחילו מפרסים את דעותיו ומעקמים את מובנן הנכון. ובמקום אחד הוא מתקומם על זה ואומר: "אני, למשל לא דברתי בשם הסוציאליזם הלאומי, הטבעי, שהוא תוכן נשמתנו" – אני דברתי בשם הלאומיות, החפשית מכל סוציאליזם, באיזו צורה שהיא"¹.

ובמקום אחר מתרעם אד"ג על חלקי הישוב השונים, שאינם מקריבים משלהם כלום לטובת-האומה. והוא קוה, ש"לפחות קומץ הצעירים, שבא הנה לעבוד לשם רעיון העבודה ולשם תחית העם ולא לשם הסוציאליות, יבין את זה ויעשה את זה, יותר נכון יתחיל לעשות בזה, ואחריו יבואו כל צעירי העם, שנפש להם, ומוח להם, וידיים להם. אבל הנה באה הכניסה למפלגת "פועלי-ציון" או הנה באה מפלגת "אחדות-העבודה" הסוציאלית יותר משהיא לאומית (כפי שמעידה תכניתה, כמבואר לעיל) וטפחה על פנינו והראתה לנו, כי טעות גדולה, טעות יסודית, טעינו"². אם כן, לא פועלים עבריים ממש, לא חלוצים מצא לפניו. הוא מצא לפניו ברגע ההיסטורי הגדול "במקום בילויים" – "סוציאליסטים עם אידישיסטים"³. והוא חוזר ומדבר על תפקידה של תנועת-העבודה. תנועת הפועלים העברית שונה היא, לדעתו, תכלית שינוי מכל שאר תנועות-העבודה. ובמה הוא השינוי? ובמה הוא שינוי זה לאו דוקה בנוגע לתנועות-הפועלים בכלל, אלא אף ביחס לפועלים היהודיים בגולה? – ותשובתו על שאלה זו היא: "הפועל-הצעיר אומר: לא, חברה עובדת, לא בנין סוציאליסטי מיכני, כי אם עם עובד"⁴. ולפיכך מתנגד הוא ניגוד גמור לאיחוד עם "אחדות העבודה" או לכניסה להסתדרות "פועלי-ציון", מפני שרצונו הוא באיחוד "על בסיס לאומי, מבלי תערובת של סוציאליות"; והוא מוסיף בצער: "בכלל הפועל-הצעיר, לפי השקפתי, ירד הרבה, אם עתה יעלה – נחכה ונראה"⁵. חסד עשה עמו הקב"ה, שלא היה לו לחכות עד כדי לראות את "הפועל-הצעיר", ילד טפוחיו ושעשועיו, בקלקלתו הגמורה...

אד"ג היה, איפוא, מתנגד לאיחוד של מפלגות-העבודה בארץ, ובזמן הכינוס בפתח-תקוה הוא עוקב בתשומת-לב מיוחדת את כל מה שנעשה

(1) כרך א', לביורר עמדתנו, עמ' 254. (2) שם, עמ' 280. (3) שם, עמ' 281. (4) כרך ה', עמ' 168.

(5) כרך ה', עמ' 79.

בתוכה. ביחוד רבה דאגתו להפועל הצעיר". ברצונו לדעת אם הפועה צ בעצמו נשאר נאמן לדגלו הראשון, כלומר ללאומיות בלי כל תערובת של סוציאליזם, או שנכנסו גם אל תוכו איזה זרמים של סוציאליזם.¹ אולם חששותיו נתאמתו ונבואתו נתקיימה וההסתדרות הכללית התחילה חוגגת את הראשון למאי, והרי לנו דעתו על "החג" הזה: "כפי הנראה, החנוך הסוציאליסטי לא עבר לבטלה גם עליכם, חברי הפועה צ. נתתם לחוג את הראשון במאי בשם ההסתדרות הכללית. באיזו רשות? – צועק הזקן מדגניה – ההסתדרות הכללית אינה הסתדרות סוציאליסטית כי אם מקצועית. על זה עמדתם, חברי הפועה צ. כל הזמן, וכשהגיע הדבר לידי מעשה, לא יכלתם עמוד".²

כאמור, ראה אד"ג ניגוד יסודי בין הלאומיות והסוציאליזם. וכמו־כן ראינו, שלדעתו תפקידה של תנועת העבודה העברית היא לאומית בלבד. ובכן שואל גורדון: מכיון ש"בין הלאומיות ובין הסוציאליזם יש ניגוד יסודי שאין לישובו, על כן מה לנו לצרה זו?" – והוא מתקומם בכל תוקף לאיחוד של שני הרעיונות האלה. להיפך: הוא מעריך את הסוציאליסטים היהודיים, שאינם רוצים לתת יד לתנועה הציונית, שהיא תנועה של שחרור לאומי, כי "עקביים הם בודאי אותם הסוציאליסטים, המתנגדים בכל תוקף ללאומיות", כי "ראו בה סתירה מוחלטת לסוציאליזם".³ ומשום כך מובן הוא למדי, שבשעה שהוא מדבר על העבודה העברית בארץ הוא מטעים, "כי פה לובשת העבודה צורה לאומית-מדינית ולא סוציאליזם-לאומית. כי שאלת העבודה היא בקרבנו לא שאלת הפועלים או העובדים, לא שאלת העבודה והרכוש, כי אם שאלת העם".⁴ ומיהו העם הזה? שמא נהיה סבורים, שהכוונה היא למעמד הפועלים, לפרולטריון? לא ולא! הכוונה היא דוקא להמון בית-ישראל "הבורגנים", כביכול. ואין הוא חושש לומר, ש"קרובים לנו יותר אלה, הבורגנים" שלנו מכל פרולטריון זר שבעולם. עמהם, עם הבורגנים שלנו, אנחנו שואפים להתאחד ואת תחיתם אנחנו מבקשים כמו את תחיתנו אנו בעצמנו".⁵

והצטמצמות זו בתוך העם ולטובת העם דורשת מאתנו לא להתאחד עם תנועת הפועלים העולמית, שאין, ולא צריך להיות לנו, כל קשר עמה וכל יחס אליה: "אסור לנו להתקשר עם הפרולטריון העולמי, עם האינטרנציונל, — מכריז אד"ג, — שעבודתם ודרכם מתנגדות ביסודן לעבודתנו וצרכינו אנו — — — ואפילו עם פועלים משלנו, כל זמן שהם בחו"ל אין לנו להתקשר בתור פועלים. פועלינו בחו"ל הם אחינו בני עמנו ככל יתר היהודים שבחו"ל, ויכולים אנחנו

(1) כרך ה', עמ' 80. (2) שם, עמ' 111. (3) כרך ב', עבודתנו מעתה, עמ' 46. (4) כרך ב', על

עניני העבודה, עמ' 24. (5) כרך ב', על האחור, עמ' 132-133.

להתאחד עמהם, ביחד עם היהודים מיתר המעמדות הנאמנים לשאיפתנו היסודית, על בסיס לאומי¹. אין לנו, איפוא, כל קשר עם האינטרנאציונאל ועם הסוציאליסטים שבעולם גם משום ש-הפרולטריון העולמי ברובו הגדול הוא שונא אותנו ובחלקו הגדול הוא פורע או עלול לפרוע בנו².

אבל קולו של אד"ג היה קול קורא במדבר. לא היה שומע לו. מגפת-האיחוד החלה עוד בחייו בקרב מנהיגי-הפועלים. האיחוד נהפך לסיסמה. לא בדקו כלל את אלה, שעמהם צריך להתאחד. והכל, כביכול, לשמה ולכבודה של "ארץ-ישראל העובדת". ואד"ג מרבה להתרעם על זה. ולמשלחת של "ההסתדרות", שנסעה לאמריקה, הוא כותב: "וכל זה בא לכם אחרי ה,ארבייטערשאפט', שאינה רוצה לדעת אותנו, שאינה רוצה לרעת לא את ישראל ולא את עם ישראל. יש באמריקה כארבעה מיליון יהודים, יהודים בלי פירושים, שבכל אופן בהכרה אינם מתנכרים לעמם ולכל קניינו" – והמשלחת היתה חייבת, איפוא, ללכת אליהם, אבל היא לא כן עשתה, שהרי "יש בעולם תורה וסוציאליזם שמה, והתורה מחייבת יותר ממה שיכולים החיים וכל רעיון חי לחייב"³.

אילו היה אד"ג רואה עתה את ה"איחודים", שנעשים פעם בפעם על-ידי הסתדרות העובדים עם הפועלים היהודיים בגולה, שונאי-העברית והז'ארגוניסטים בלשונם ובחייהם, מצד אחד, ואת ה"שידוכים", שהיא עושה עם הסוכנות הגבירוקרטית, מצד שני, – לא קשה כלל וכלל לשער, מה היה אומר. אד"ג התנגד לכל מיני בריתות ואיחודים שלא על יסוד לאומי. הן אמנם, אף הוא לא התעלם מן הסבל של העובדים והפועלים בארצות אחרות; אך כשכתב צעיר אחד, שעל ידי האינטרנאציונל "אנו מקשרים גורלנו בגורל תנועת אחים נענים ואובדים, המבקשים לראות את תקון העולם בחייהם", הוא עונה לו נמרצות: "היש עוד בעולם שבבילנו בשעה זו נענים ואובדים כהמון בית-ישראל-הבורגנים", ולטובתם בלבד עלינו לעבוד, כי "הצדק האנושי והאחוה האנושית מחייבים אותנו"⁴ לעשות כך. ודאי, איש כאד"ג אי-אפשר שלא יראה את האור שבאידיאליזם האחרים: מודה הוא, שיש בהם מן הנשגב והנעלה; אבל דוקה משום כך הוא דורש לעבוד רק לטובת האידיאל הלאומי שלנו, שגם בו יש כדי למשוך את הלב. ובאידיאליזם הזרים רואה הוא סכנה לקיומו של האידיאל שלנו: "הסוציאליזם האירופי תמשוך יותר את הלב מאשר הסוציאליזם הארצי-ישראלי העלובה, ואין צורך להיות נביא בשביל לראות מראש, מי משתיהן תנצח"⁵.

(1) כרך ב', עבודתנו מעתה, עמ' 55. (2) כרך ב', על האחד, עמ' 132. (3) כרך ה', עמ' 166.

(4) כרך ב', על האחד, עמ' 146-147. (5) שם, עמ' 141.

אד"ג ראה, איפוא, בשלוב זה של הרעיון הסוציאלי ברעיון הלאומי כעין אמצעי, שמוליך ישרות להתכחשות ולבגידה ברעיון העיקרי והיסודי, שהוא הרעיון הציוני.

ג. "השאלה הערבית"

גם בשטח זה רבו הסילופים והזיופים בדבריו של א. ד. גורדון. אמנם, אין ברצונו של מישהו להכחיש, שדעתו של אד"ג היתה, שיחסנו לערביים צריך להיות "יחס אנושי". אבל לא רק דעתו היא זו. "יחס אנושי" צריך להיות מצדנו לכל הנברא בצלם. זוהי חובה אנושית-אֶלְמֶנטרית, שהיא ברורה לכל אדם באשר הוא אדם; ועל כן הוא אומר: "גבורה נחוצה לנו, גבורה עלאה. אין לנו צורך ולא נאה להתרפס לפני הערבים או להתהדר לפניהם — — — יחסינו צריכים להיות טובים וישרים לכל אדם"¹. ומה שנוגע ליחסים שבינינו לבין הערבים אין הוא סבור כ"תלמידיו הסוציאליסטים", שרק האַפְנָדִים הם נגדנו ואילו ההמון העובד, הפועל הערבי, הוא עמנו, לא. אד"ג מדגיש בפירושו את העובדה, שכולם נגדנו: "כל הזמן רוצים במחננו להשיא אותנו, כי התקוממות הערבים נגדנו היא רק מעשה אפנדים בורגנים, כי ההמון, ביחוד ההמון העובד, הוא אתנו. אבל אנחנו צריכים לדעת ברור, כי הערבים כולם הם נגדנו ויעשו כל אשר בכחם להחריב את שאנחנו בונים וגם להשמיד את כולנו, עד כמה שזה יהיה בכחם"². ובהזדמנות שניה הוא חוזר על רעיון זה ואומר: "רק סוציאליסטים נוקשים יכולים להשיא את עצמם ואת אחרים, כי ההמון הערבי, ביחוד ההמון העובד, הוא עמנו או יהיה עמנו נגד האַפְנָדִים. האמת היא, כי ההמון הערבי העובד, לא פחות מאשר האפנדים, היה, הווה ויהיה תמיד נגדנו. ואפילו אם בזמן מן הזמנים הוא יתקומם נגד האפנדים — נגדנו הוא יהיה גם אז עם האפנדים ולא להיפך"³ —. וכי אין במלות אלו של אד"ג תשובה ברורה ונצחית לדבורים היפים על "הארגון המשותף" עם הפועל הערבי, שמדברים כל הימים מנהיגי מפא"י וחברי "ברית-שלום"?

וכך גם דעתו בנוגע ל"זכות" על ארץ-ישראל. אד"ג, כבעל "דת-העבודה", יוצא מנקודת-המבט, שאך העמל והעובד, הבונה והיוצר הוא בעל-האדמה, ולפיכך תהא בארץ-ישראל כעין התחרות ביצירה, בתרבות ובעבודה, והזוכה בהתחרות זו הוא הוא גם שיזכה בארץ זו. ומכיון שהארץ בזמן, שהיו בה הערביים, "נשארה שוממה, עניה, שפלה מכל הארצות התרבותיות וגם ריקה (בערך)", הרי מצב עלוב זה של הארץ בימי הערביים הוא "כעין אשור זכותנו על הארץ, כעין רמו, כי הארץ מחכה לנו". ושמה נחשוב, כפי שיש חושבים, שתביעותינו

(1) כרך א', הקונגרס, עמ' 173-174. (2) כרך ה', עמ' 111. (3) שם, עמ' 123.

באות אך בשם הישוב העברי בארץ בלבד? – אם נחשוב כך לא נהא אלא טועים. לא. בהתחרות זו בא בחשבון לא רק הישוב העברי בארץ, אלא "בזה יש באמת לצרף אלינו את כל עם ישראל בכל ארצות-פזוריו. הזכות הזאת על ההתחרות בשלום, על ההתפשטות בארץ, היא לא רק זכות הקבוץ הקטן היושב פה, כי אם זכותו של עם בן שנים עשר מיליון נפש".¹ וזכות זו נובעת בעיקר, לדעתו של אד"ג, מזכותנו ההיסטורית על הארץ. אכן לא בבית-מדרשם של הריביוניסטים נוצרה הלכה זו. אד"ג היה אחד ממחולליה... בצורה חריפה ובדברים נמרצים וקולעים אל המטרה דבר אד"ג על זכותנו ההיסטורית על ארץ-ישראל. הוא כואב על מה שאין בנו בדור הזה אותה ההרגשה החיה של עם חי, שזכותו על ארצו הלאומית, על מקור מחצבתו, הוא דבר המובן מאליו, דבר שהוכחחו בו בעצמו".² ומה שנוגע לארץ עצמה, הרי "על א"י יש לנו שטר כזה, שכחו לא פסק עד היום ולא יפסק לעולם, הלא הוא התנ"כ". ביצירת-היצירה. ביצירה התרבותית והאנושית הגדולה ביותר, רואה הוא את זכותה של הבעלות המוחלטת שלנו על הארץ. מה שאין כן הערביים: "ומה יצרו הערבים – שואל אד"ג – בכל משך ימי שבתם בארץ?" הם "לא יצרו כלום" – הוא משיב.

וגם על ה"גישול" של הערביים וגזלת-הארץ מהם עמד אד"ג בדברים נמרצים, שאינם משתמעים לשתי פנים: "אומרים, כי אנחנו, בבואנו להתישב פה, גוזלים את הערבים, שהם בפועל אדוני הארץ, שהם כבשו אותה לא מידינו. אולם מה זאת אומרת: אדוני הארץ? אם לחשוב לאדון הארץ את העם, שהשלטון המדיני בידו, הרי אין הערבים אדוני הארץ מכבר. כי קודם היתה הארץ בידי התורכים, ועכשיו בידי האנגלים".³ ואם במקום זה קצר בענין זה הרי האריך בזה במכתבים שלו מארץ-ישראל. במכתביו אלה מתרומם אד"ג למדרגה יהודית ואנושית גדולה. יש בדברים אלה משום בת-קול, למרות המרחק האישי וההבדלים הכשרוניים, לשאגותיו של נורדוי. אד"ג סבור, שחייבים אנו להכריז גלוי לעין כל האנושיות, שהעם העברי חוזר לארץ "להיות עם חי ובן-חורין בארצו", "צריך הוא להכריז על זכותו הלאומית על ארצו, על ארץ-ישראל, ולתבוע את זכותו זו בכל תוקף". שהרי אילו ידענו איך לתבוע את המגיע לנו בכל תוקף ועוז, היינו מצליחים ומשיגים את מבוקשנו, ואז לא היו הערבים כל כך תקיפים בטענתם נגדנו. עכשו הם פשוט מבטלים אותנו. עם ישראל, אומרים הם, אינו תובע כלל וכלל את זכותו על ארץ-ישראל ובסתר נשמתו מודה הוא, כי אין לו מה לתבוע". התביעה, הדבור החזק והמפוצץ, הדפיקה על השולחן – כל אלה

(1) כרך ב', עבודתנו מעתה, עמ' 57. (2) כרך ה', עמ' 127. (3) כרך ב', עבודתנו

מעתה, עמ' 57.

אינם דברים קלי-ערך כלל וכלל, שנתנים לביטול, כפי שסבורים הרבה מן המדינאים "הפקחים" שלנו: מאחוריהם של הדבורים, התביעה והדפיקה מסתתרת ובתוכם גלום כח פוטנציאלי, שאינו נראה לעין, אבל הוא בנמצא: "אז — אילו תבענו באופן אחר — היו הערבים מרגישים בנו כח והיו מוכרחים, עם כל התחכמותם, להתחשב עמנו. וגם האחרים היו מוכרחים להתחשב עמנו".

כי הצלחותיהם המדיניות של הערבים וכשלונותיהם המדיניים של היהודים הרי הם, לדעתו של אד"ג, משום ש"העם הערבי תובע את זכותו בקולות, בצעקות, בפרעות, בשערוריות. כמה שזה מכוער מבפנים, אבל מבחוץ זה עושה רושם. עם ישראל שותק. יותר נכון, את עם ישראל אין רואים כלל, הוא כאילו אינו במציאות — — — ואל תחשוב כי זאת פוליטיקה. תביעת זכותנו על ארצנו אינה דבר שבפוליטיקה — — — אנחנו בעצמנו איננו די תקיפים בתביעתנו, ויש בנו בעצמנו פקפוקים, הסוסים, ויש אפילו מקרבנו מערערים על זכותנו¹ — — — אנחנו איננו די חיים. לו היינו די חיים, כי עתה היתה תביעתנו די חיה, ובאותה המדה די צודקת, תביעת עם חי על ארץ מולדתו, על ארץ מולדת חייו הלאומיים"².

אין ברצוני להעלים, כפי שהדגשתי בראש המאמר, שאד"ג לא היה ציוני-מדיני במובן המקובל. רק לפרקים התרומם לגובה של המשיחיות הישראלית. דבר זה ניתן, אפשר, לביאור על-ידי מה שהעמיד במרכז חיינו את "דת העבודה", כלומר, את החיים הפנימיים של האומה. דבר זה, אפשר, מנע ממנו להטעים לעתים יותר קרובות גם את הערך המדיני של שחרורנו הלאומי. ומי יודע, אם לא הטעים ערך זה דוקה משום שדבר זה היה ברור אצלו עד כדי כך, שלא מצא לנכון לעמוד עליו לעתים קרובות. אד"ג יכול להחשב, בצדק, כאחד מגדולי הציוניות וראשיה. אבל יורשיו, ממשיכי פעלו, הקוראים לעצמם "תלמידיו", סרו מן הדרך, שסלל לפניהם, התכחשו למנהיגם וסלפו את תורתו, והיו רובם ככולם בבחינת "רבים דקרו"...

(1) הוא עוד לא זכה לראות את "ברית-שלום", שכידוע, גם הם נמנים על "תלמידיו"...

(2) כרך ה', עמ' 113-115.